

(רש"י). ויש שכתבו, שלענין תרומה אינם נחשבים מין אחד, כיון שבתרומה גדר מין אחד הוא כמו לענין כלאים, כמבואר במשנה בתרומות (שם, ו), ולענין כלאים, כוסמין ושיפון הם מין אחד ושעורים ושיבולת שועל הם מין אחד, כמבואר במשנה בכלאים (א, א), אלא כוונת הברייתא שהם מין אחד לענין צירופם לשיעור הפרשת חלה, שעיסות ממין אחד מצטרפות לשיעור חלה, ולענין זה הולכים לפי דמיון העיסות, ולכן כוסמין וחיטין הם מין אחד, ושיבולת שועל שיפון ושעורים הם מין אחד [כמבואר במשנה בחלה (ד, ב)] (תוס' 'תוס' הרשב"א משאנץ, וכן פירש רש"י במנחות ע, א).

ולענין צירופם לכזית מצה או כזית חמץ [וכמו שמצינו להלן (ט, א) נדון האם מצטרפים כמה מיני ירקות למורו], מצטרפים כל חמשת המינים זה לזה (ריטב"א בשם הרא"ה, תוס' מנחות ע, א ד"ה תנא), והטעם שלא אמרה זאת המשנה כאן במפורש כמו שאמרה לענין צירוף חמשת מיני מרור (להלן שם), משום שלענין מרור יש בכך חידוש שמצטרפים כמה מיני ירקות זה לזה, אבל לענין מצה כולם מין דגן הם, ופשיטא שמצטרפים (מהר"ם חלאווה להלן שם). ויש שכתבו, שהברייתא כאן נאמרה לענין לצאת ידי חובת מצה, שרק אלו שהם מין אחד מצטרפים לכזית (מאירי בשם יש מפרשים, ודחה דבריהם. וראה מנחת חינוך מצוה י א דת' שהסתפק בזה, ונשאר בצ"ע, וראה חמד משה נגה, א שיש להחמיר בזה לכתחילה).

שֶׁאֵין בָּאֵין לִידֵי חִימוּץ אֶלָּא לִידֵי סִירְחוֹן, ועל כן מותר לאכול אורז בפסח, לפי שכל דבר שאינו מחמשת המינים אינו מחמץ כלל, ואינו בא אלא לידי סירחון [ושלא כדעת רבי יוחנן בן נורי להלן, וראה בגמ' לקמן (קיד, ב) שאמרו שאין מי שחושש לדעתו, ושהגוי לקח את האורז כאחד משני תבשילין בליל פסח]. ואפילו אם לש קמח אורז וכיצא בו ברותחים, וכיסהו בבגדים עד שתפח כמו בצק שהחמץ, מותר לאוכלו, שאין זה חימוץ אלא סירחון (ריטב"א בשם הגאונים; רמב"ם חמץ ומצה ה, א). ויש אומרים, שאינם באים לידי חימוץ גמור להתחייב כרת, אך באים לידי 'חמץ נוקשה' ואסור לאוכלם מדרבנן (ריטב"א, בשם יש מפרשים). וגם לדעת המתירים מטעם שאין בהם חימוץ כלל, מכל מקום צריך לבדוק את האורז היטב, כי מצוי מאד שמעורב בו כוסמין (שם). ויש הנוהגים בזמן הזה איסור באורז ובשאר קטניות, משום שהתבשיל והפת שעושים מהם דומים לשל חמץ, ויש חשש שאלו שאינם בני תורה יבואו לטעות ולהתיר גם בחמץ, ודוקא בדורות הראשונים היה מותר, לפי שאז כולם היו בקיאים בהלכה (מרדכי תקפח).

■ להלכה, אין יוצאים ידי חובת מצה באורז ובשאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל [כחכמים, וכהגאונים והרמב"ם] (שו"ע א"ח תנ"ג, א). ומכל מקום נהגו האשכנזים שלא לאכול תבשיל או פת מאורז או שאר קטניות [כהמרדכי], ואין לשנות (רמ"א שם). וטעם האיסור, שכשעושה תבשיל או פת מהקמח שלהם, יש חשש שיטעו עמי הארצות להתייר בקמח של מיני דגן. ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמים גם כן אסור, משום לא פלוג. ועוד, שחוששים שמא מעורבים בהם גרענים של מיני דגן (משנ"ב ש, ו, וראה חשש נוסף בביא"ה שם).

שְׁקָרוֹב לְהַחְמִיץ דְּקָדִים וּמַחְמִיץ, וחמורים הם משאר מיני דגן, ועל כן אסורה בהם אפילו חליטה ברותחים כיון שממהירים להחמץ, מה שאין כן שאר מיני דגן שאינם ממהירים להחמץ כאורז ודוחן, מותר לחלוטם ברותחים [כמבואר בגמ' להלן (ט, ב) (שפת אמת).

טָבַל וְעָלָה אוֹכֵל בְּמַעֲשֵׂר וְכו' אֶלָּא מַעֲלָה הָכִי נָמִי מַעֲלָה, כלומר, שעיקר ספיקו של אב"י האם גם בקדושת פה עשו חכמים מעלה שלא מועילה השקה, הוא משום שכיון שמעלה זו היא 'חידוש', שהרי אינה אלא לחצאין, דהיינו רק לגבי טומאת עצמם ולא לגבי טלטמא אחרים, אם כן 'אין לך בו אלא חידוש', ולא חידשו כך אלא בקדושת כלי שהיא קדושה גמורה. ועל כך הביא רב שימי בר אשי הוכחה שמעלה זו אינה נחשבת 'חידוש', שהרי מצאנו כך לענין טבילה שיש 'טבילה לחצאין', שמדאורייתא טבול יום אף שהוא נקרא טהור אסור לאכול תרומה עד הערב שמש, ועל פי זה עשו חכמים מעלה במחוסר כיפורים, שאף שהוא נקרא טהור, אסור לאכול קדשים גם לאחר הבאת קרבנותיו עד שיטבול פעם נוספת. ואם כן הוא הדין לענין תקנת חכמים שאין השקה מועילה בקדשים, שאף שמעלה זו היא רק לחצאין כמבואר לעיל, אינה נחשבת 'חידוש', ואין לחלק בה בין קדושת כלי לקדושת פה (פני יהושע, ע"פ רש"י לעיל לד, ב ד"ה לא).

לְרִבּוֹת אֶת הַעֲצִים וּלְבוֹנָה וְכו' אֶלָּא מַעֲלָה הָכָא נָמִי מַעֲלָה, שכשם שמצינו בעצים ולבונה שאף שאינם בני קבלת טומאה מדאורייתא, מכל מקום מקבלים טומאה מדרבנן, ועשו בהם מעלה זו אפילו שהם קדושים רק בקדושת דמים ולא בקדושת הגוף, כך גם המעלה שאמרו חכמים שמים קדושים שנטמאו אינם נטהרים בהשקה, נאמרה גם כשהמים התקדשו בקדושת פה ולא בקדושת כלי (פני יהושע, וראה תוס' מנחות קא, א ד"ה אע"ג).

מִשְׁנָה. אֵלוּ דְּבָרִים שְׁאֵדָם יוֹצֵא בֵּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח בְּחִטִּים בְּשִׁעוּרִים וְכו'. ■ וכן נפסק להלכה, שיוצאים חובת מצה באחד מחמשה מיני דגן (שו"ע א"ח תנ"ג, א). אך לכתחילה נהגים לקחת חיטים עבור המצות (רמ"א שם), משום שהן חביבות לאדם ביותר ויש בכך הידור מצוה. ואם אין לו חיטים, יקח למצות מאחד משאר ארבעת המינים החביבים עליו ביותר, כדי שיאכל לתאבון (משנ"ב שם, ב).

חֲלוֹת הַתּוֹדָה וְרִקְקֵי נֶזִיר, והטעם שנקטה המשנה 'חלות' לגבי תודה ו'רִקְקֵי' לגבי נזיר, אף שבשניהם יש גם חלות וגם רִקְקֵי, משום שרִקְקֵי תודה היו עם הרבה שמן [שבשעור הרִקְקֵי היו נותנים רביעית הלוג, ובעשור החלות היו נותנים רק שמינית הלוג], ואינו יוצא בהם ידי חובה [גם אם עשאו למכור בשוק], משום שנחשבים 'מצה עשירה'. וכיון שכבר הזכירה המשנה חלות לגבי תודה, נקטה רִקְקֵי לגבי נזיר, ללמד שבנזיר יוצא גם ברִקְקֵי (ר"י מלוליו ומאירי). [אכן רש"י להלן (לה, ב) ביאר בגמ' שם, שחלות תודה ורִקְקֵי תודה אינם מצה עשירה, לפי שהיו נותנים בשניהם יחד רביעית הלוג, וכמפורש בגמ' במנחות (פט, א), שער המלך חמץ ומצה, ה, ה].

ויש שביאר, שלגבי תודה גם על החלות נאמר (ויקרא ז, יב) 'חלות מצות', ואילו בחלות נזיר נאמר סתם 'חלות' (במדבר ו, טו) ולא 'חלות מצות', ורק לגבי רִקְקֵי נזיר נאמר (שם) 'רִקְקֵי מצות'. ואף שגם חלות הנזיר היו של מצה, מכל מקום דקדק התנא לכתוב כפי פשוטו של מקרא (קול הרמ"ז). או שהתנא נקט את סוף לשון הפסוק, ובתורה נזכרו החלות בסוף, ובנזיר נזכרו הרִקְקֵי בסוף (הון עשיר).

גְּמָרָא. תָּנָא כּוֹסְמִין מִין חִטִּין שִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן מִין שְׁעוּרִין, לענין תרומה, שאין תורמים ממין על שאינו מינו [כמבואר במשנה בתרומות (ב, ד)], אבל תורמים מחיטין על כוסמין [ומשיבולת שועל ושיפון על שעורים], כיון שהם מין אחד